

- א. רש"י פירש שאין בהמשכת יין בזיון והפסד מפני שמקבלים אותו בכלי. ואולם דעת הראב"ד הרשב"א והריטב"א שמוותר אפילו על גבי קרקע הואיל והיא עיקר שמחת חתן וכלה (וע"ע תשב"ץ סזו). משא"כ בשאר אכלין כגון זריקת קליות ואגוזים אין עיקר שמחה בכך ולא התירו אלא באופן שלא יימאסו.
- ב. פת אסור לזרוק אפילו אינה נמאסת (תוס', רא"ש, או"י, ריטב"א וריא"ז). ויש מתירים כשאינה נמאסת (כ"כ הב"י קעא בדעת כמה ראשונים; רב האי גאון וכ"ג מרש"י).
- ארבעה דברים נאמרו בפת: אין מניחים בשר חי על הפת, אין מעבירים כוס מלא על הפת, אין זורקים את הפת ואין סומכים את הקערה בפת.
- התוס' התירו לסמוך הקערה כאשר אין הפת נמאסת, כגון קערה שאין בה משקים, כנ"ל. וע"ע תר"י.
- עוד בענין איבוד פירורי פת – ע' להלן נב. וע"ע לעיל ח: איסור לחתוך בשר על גב היד, שמא ילכלך את הבשר ויימאסו.

דפים נ – נא

צח. שכח והכניס אכלים או משקים לתוך פיו בלא ברכה – מה יעשה? אכל בלא ברכה, האם יברך עתה ברכת הנהנין?

אמר רב יהודה: שכח והכניס אכלין לתוך פיו בלא ברכה – מסלקם לצד אחד ומברך. והעמידו דבריו בדברים הנמאסים אם יפלטם, אבל דברים שאינם נמאסים – פולטם ומברך וחוזר ואוכלם, משום שנאמר ימלא פי תהלתך. ודברים הנמאסים שאי אפשר לו לסלקם לצדדים ולברך, כגון משקים – אמרו עפ"י הברייתא שבולעם ואינו מברך.

הראב"ד כתב שאם יש לו משקים נוספים – יפלוט המשקים שבפיו ויברך על השאר. והריטב"א סייע לדין זה מהירושלמי. וכתבו פוסקים שכן ראוי לנהוג (מובא במשנ"ב קעד סק"ב). מי שאכל בלא ברכה – רבינא אמר: יברך [ברכה שלפניה] לאחר אכילתו, ורצה להוכיח כדבריו מברכת הטבילה, ודחו את ראייתו. ואולם כל זמן שלא גמר אכילתו – ודאי צריך לברך.

א. נקטו הפוסקים להלכה שאין מברך לאחר גמר אכילתו שהואיל ונדחה ידחה. ואולם דעת הראב"ד שיש לברך אחר האכילה, כי אמנם הוכחת רבינא נדחתה אבל הדין לא נדחה. והרא"ש כתב שאם הכניס משקים לפיו ונזכר לפני שבלע – בולע ומברך אחר כך, שזה אינו נחשב 'דחוי' שהרי נזכר והיה ראוי לברך כשהן בפיו (וכן נקט הרמ"א קעב, ב לעיקר, אבל רוב הפוסקים הסכימו כדעה ראשונה. משנ"ב). ולכאורה לפי דבריו הוא הדין למי שבמזיד אכל ולא ברך, חוזר ומברך אחר אכילתו (עפ"י אבי עזרי ברכות יא, ה). וע"ע: אבן האזל ברכות א, יט; עמק ברכה 'ברכות הנהנין' (א).

וכתבו הפוסקים שאם אינו קץ במזונו ויכול לאכול עוד, טוב שיברך ויאכל עוד מעט (עפ"י מג"א א"ר והגר"י; משנ"ב קסו סקמ"ח – לצאת ידי דעת הראב"ד).

ב. יש מי שכתב לחדש שמי שאינו יודע לברך ואכל בלא ברכה, נחשב כמי שלא היה ראוי מתחילה לברכה ולכן יברך אחר אכילתו, כדין ברכה על הטבילה. ובספר מנחת שלמה (ה"ב ד, כד) דחה סברא זו.

דף נא

צט. אלו הנהגות בעניני בריאות ושמירה מובאים בסוגיא?

אספרגוס (= כוס שהיו שותים בבוקר לרפואה) של יין; יפה ללב ולטחול וטוב לעינים, וקשה לראש, למעיים ולתחתונות. ואם היה יין מיושן (- בן שלש שנים) - יפה לבני מעיים. והרגיל בו - יפה לכל גופו, והמשתכר ממנו - קשה לכל גופו. ושל שכר תכונותיו שונות; לראש ולמעיים ולתחתונות - יפה, ללב לעינים ולטחול - קשה.

שה דברים נאמרו באספרגוס: אין שותים אותו אלא כשהוא חי ומלא; מקבלו בימין ושותהו בשמאל; ואין משיחין אחריו; ואין מפסיקין בו אלא שותהו בבת אחת; ואין מחזירים אותו אלא למי שנתנו לו; ורק אחריו. והעמידו זאת בשל שכר [ואמר רב אשי: אפילו בפני המלך ירוק ולא יסתכן] אבל בשל יין - אם רק אחריו לוקה; ואין סומכים אותו אלא במינו - כלומר, אוכל מיד אחריו מאותו מין שהוא עשוי, כגון שכר תמרים - אוכל אחריו תמרים. ובשל יין אין סומכים אותו אלא בפת.

הנהגות שמירה נוספות, מסרו רבי ישמעאל בן אלישע מפי שר של מעלה, ורבי יהושע בן לוי מפי ממלאך המות:

אין ליטול את החלוק שחרית מיד השמש ללבשו.

הובא זאת במגן אברהם. ואפילו השמש נטל ידיו (פמ"ג, הובא במשנ"ב ד סק"ב). ויש אומרים

דוקא כשלא נטל ידיו (ע' מג"א; יביע אומר ח"ה ב, עפ"י הוהר);

אין ליטול ידים (שחרית) ממי שלא נטל ידיו (אבל יכול להביא לו מים ליטול. אחרונים);

אין לעמוד לפני הנשים בשעה שהן חוזרות מן המת, שמלאך המות מצוי שם ויש לו רשות לחבל. ואם פגע בהן - יקפוץ ממקומו ד' אמות, ואם יש שם נהר - יעברנו, ואם יש שם דרך אחרת - ילך בה, גדר - יעמוד מאחריה. ואם לאו - יחזיר פניו ויאמר ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך... עד שיעברו ממנו.

ק. א. אלו דברים נאמרו בכוס של ברכה?

ב. כיצד יש לברך ברכת המזון; בישיבה דוקא או אפשר גם בעמידה או בהליכה ובהסבה?

א. עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה (וענינם משום הידור מצוה שנאמר 'ואנהו'. עפ"י חדושי אנשי שם, מהראב"ד):

(1) טעון הדחה [מבפנים]; (2) ושטיפה [מבחוץ];

(3) חי

יש מפרשים שיתן יין חי [או מזוג למחצה] בכוס, ורק בברכת הארץ ימזגנו כדרכו. וי"מ: חי - טרי, שמוזגו עתה מן החבית. וי"מ: כוס שלמה ללא פגימה;

(4) ומלא [ואמר רבי יוחנן: כל המברך על כוס מלא נותנים לו נחלה בלי מצרים; רבי יוסי בר"ח אומר: זוכה ונוחל שני עולמים - על שם...ומלא ברכת ה', ים ודרום ירשה];

(5) עיטור. רב יהודה מעטרו (=מקיפו) בתלמידים, רב חסדא מעטרו (את הכוס) בכוסות.

(6) עיטוף. רב פפא מתעטף בטליתו ויושב. רב אסי פרס סודר על ראשו (- כיסוי מיוחד לכבוד הברכה, מלבד כיסוי הראש הרגיל. מפרשים).

כתב המג"א בשם הב"ח: ירא שמים יניח הכובע על ראשו בעת הברכה. ויש נוהגים גם כן להתעטף בבגד עליון. וכן נהגו כהיום בישראל בעת ברכת המזון להניח הכובע על הראש אפילו כשהוא מברך ביחיד בלא כוס (משנ"ב קפג סק"א. וע' בשו"ת אור לציון ח"ב יג, ג; תולדות יעקב עמ' שב).

7) נוטלו בשתי ידיו (שאו ידכם קדש וברכו את ה'). 8) ונותנו לימין. ראשונים שאלו: שמאל מהו שתסייע לימין. ואמר רב אשי: הואיל ונסתפק לראשונים ולא פשוטו – יש להחמיר ואין לסייע בשמאל. יש מתירים לסייע בתמיכת השמאל מתחת יד ימין, כשאינו תופס בה את הכוס. ויש להחמיר בזה אם לא לצורך (ע' או"ח קפג, ד).

כתב השל"ה: על פי הקבלה נכון שיעמיד הכוס על כף ימינו והאצבעות זקופות סביב (מובא במשנ"ב שם). לא יטול הכוס בכפפות רק יסירן תחילה (מהר"מ, מובא באחרונים; משנ"ב שם). 9) מגביהו מן הקרקע (וכשיש שם שלחן – מן השלחן. רש"י) טפה. (כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא). א. מדברי כף החיים (קפג, כג) נראה שהבין כדבר פשוט שהגבהת הכלי טפה נצרכת רק בתחלת הברכה, כדי שכל המסובים יתנו עיניהם לכוס, שכתב שאם הנותן מגביהו ונותנו למברך – שפיר דמי. [ואולם החוקת הכוס בידו נצרכת בכל הברכה, כמבואר בתוס' וכן משמעות לשון הפוסקים]. ב. יש שנהגו להגביה הכוס ג' טפחים (עפ"י הגדת לונאביטש – עפ"י הוזהר תשא שכתב 'זרת'. וכבר העירו בא"ת סוף ערך 'זרת') שכוונת הוזהר 'זרת' – טפה, וכמו שמפורש בוזהר עצמו בשני מקומות שמגביהים הכוס טפה).

10) ונותן עיניו בו – שלא תוסח דעתו ממנו. ויש אומרים: אף משגרו במתנה לאנשי ביתו – כלומר משגרו לאשתו דרך דורון וחשיבות, ובכך היא תתברך.

מהמעשה המובא בגמרא נראה שעולא סבר שאין צריך לשגר כוס של ברכה לאשה (ע' מהרש"א). או שמא סבר שאורח המברך די שיתן לבעה"ב, אבל אינו חולק על עיקר הדין (כן צדד בשער הציון קפג, יט. וע"ע מגדים חדשים כאן). ולהלכה קיימא לן לשגר כוס של ברכה לאשתו שתשתה.

רבי יוחנן אמר: אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד; הדחה ושטיפה חי ומלא. כתבו התוס' שמשמע בגמרא שרבי יוחנן אינו חולק על כך שנותנו בימין. ועוד כתבו שמדברי האמוראים משמע שהיו מחמירים על עצמם והיו נוהרים בכל הדברים, ולפיכך יש להחמיר בכוס של ברכה. ויש מפרשים כוונת רבי יוחנן, ארבעה דברים לעיכוב והשאר למצוה מן המובחר.

אמר רבי אסי: אין מסיחין על כוס של ברכה (משעה שאחזו עד שיברך. וכן שאר המסובין, משום הסח הדעת. עפ"י רש"י ותוס'), ואין מברכים על כוס של פורענות דהיינו כוס של זוגות (לדידם שהיו מקפידים בזוגות).

בפסחים (קט:): אמר רבא: כוס של ברכה מצטרף לטובה [כלומר למנוע 'זוגות', כגון שהוא כוס שלישי וכד'] ואינו מצטרף לרעה [אם שני הוא או רביעי – אינו נחשב להוות 'זוגות']. ויש מיישבים שלא אמר רבא אלא לענין ארבע כוסות שהן חיוב גמור אפילו לעני שבישראל, משא"כ בכוס של ברכה דעלמא שאינו חייב אלא כשיש לו יין (תר"י).

יש מפרשים שמדובר כששתה שתי כוסות בסעודה, ובאדם שחושש לזוגות, והריהו מתירא שמא ינזק ואין יכול לכוין לבו בברכה, לכן יש לאדם אחר לזמן ולהוציאו (עפ"י תר"י בשם רבו; רא"ש. וע"ע ד"א רבה סופ"ו ובפירוש נחלת יעקב שם).

ב. מסקנת הגמרא להלכה שבכל האופנים שאכל, בעמידה בהליכה או בהסבה – יש לישב ולברך ברכת המזון, דלא כדברי הברייתא שהאוכל בהילוך מברך במעומד (וטעם הדבר, כדי שיכוין לבו יותר וריטב"א). ולפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה. תוס'.

א. הפוסקים (קפג, ט) נקטו שאין לברך כשהוא מיסב. ובירושלמי (לפי גרסה דידן, וכ"ה בארחות חיים) אמרו שאם היה יושב ואוכל – מיסב ומברך. אכל כשהוא מיסב – מתעטף ומברך [שצריך לעשות שינוי והיכר לברכה. פני משה].

ב. היה מזהלך במקום סכנה או במקום שאין דעתו מיושבת – מברך והולך. רוכב הריהו כמהלך (ארחות חיים לו, מובא בשו"ת הרשב"א ח"ו סוס"י תקלא; רא"ש; או"ח קפג, יא). ודוקא אם היה אוכל בהילוך, אבל אכל בישיבה – צריך לברך בישיבה (חיי אדם, מובא במשנ"ב שם).

ג. כשם שהחמירו לענין ישיבה יותר מקריאת שמע שיכול לקרוא בהילוך [מלבד פסוק ראשון], כך יש מי שאומר לענין שאילת שלום והשבתו מפני היראה והכבוד, דינו כתפילה שאין מפסיק כלל (שו"ע קפג, ח). ואולם לענין עניית קדיש וקדושה יתכן שיש להפסיק, וכן לענין המלך שואל בשלומו ונחש כרוך על עקבו, אין להחמיר בברכת המזון יותר מקריאת שמע (עפ"י חו"א כה, ג).

פרק שמיני: דפים נא – נב

קא. א. ברכת קידוש היום וברכת היין – איזו מהן קודמת?

ב. האם ברכת המזון טעונה כוס?

ג. מי שטועם יין מן הכוס – האם שאר היין שבכוס ראוי לכוס של ברכה?

א. בית שמאי אומרים: מברך על היום ואח"כ מברך על היין, שהיום גורם ליין שיבוא. וכבר היום קדש לפני שהיין בא – הלכך קודם הוא לברכה.

ובית הלל אומרים: מברך על היין ואח"כ מברך על היום, שהיין גורם לקדושה שתאמר. דבר אחר: ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה ותדיר קודם. והלכה כבית הלל.

ב. לכאורה משמע בסוגיא שלדעת בית הלל ברכת המזון טעונה כוס ולכן אם אין שם אלא כוס אחת, יברך תחלה על המזון ואח"כ ישתה הכוס. ובדעת בית שמאי נחלקו תנאים; רבי חייא סובר שאינה טעונה כוס [ויכול לברך על הכוס תחילה ולשתותה ואח"כ יברך ברכת המזון], וברייתא אחרת סוברת גם לבית שמאי שברכת המזון טעונה כוס.

א. דעת הרי"ף ועוד ראשונים לפסוק להלכה [עפ"י הסוגיא בפסחים] שברכה אינה טעונה כוס אלא אם הכוס מזומנת לפניו לשתות – בזה אמרו בית הלל לברך ואחר כך לשתותה. וכמה ראשונים נקטו להלכה שצריכה כוס. ויש סוברים (עפ"י תוס', תר"י וריטב"א) שאף ברכה ביחיד טעונה כוס אבל אין המנהג כן, וגם עפ"י הקבלה כתבו שאין ליחיד לברך על הכוס.

ומנהג העולם להקל שלא לחזור אחר כוס, אם לא כשיש לו יין או חמר מדינה בביתו שאז בודאי מצוה מן המובחר לכל הדעות לברך על הכוס. ודוקא בשלשה המברכים בזימון אבל ביחיד מקלים כמה אחרונים לגמרי, כאמור (עפ"י משנ"ב קפב סק"ד; אור לציון ח"ב מו, כ. וע' דברי חכמים

(147).